Irena Kurasz,
Mniejszość niemiecka
na Dolnym Śląsku.
Studium socjologiczne,
Zakład Wydawniczy NOMOS,
Kraków 2016, ss. 332

ANDRZEJ SAKSON

Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu

DOI: <https://doi.org/10.26774/rzz.206>

01/2017

ROCZNIK
ZIEM
ZACHODNICH

Publikacja dostępna na licencji **Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe**. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów. Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” jako właściciela praw do tekstu.

Zagadnienie rodowodu kulturowego i tożsamości narodowej mniejszości niemieckiej na Dolnym Śląsku stanowi doniosły i mało poznany problem badawczy. Praca Ireny Kurasz pt. *Mniejszość niemiecka na Dolnym Śląsku. Studium socjologiczne* jest pierwszą w literaturze przedmiotu monografią historyczno-socjologiczną, która analizuje powyższe zagadnienie z nowej perspektywy. Mieści się ona w empirycznym nurcie badań socjologii narodu, stanowiąc interesującą próbę analizy rodowodu kulturowego i tożsamości współczesnej mniejszości niemieckiej na Dolnym Śląsku. Autorka w rzeczowy i obiektywny sposób ukazuje niezwykle złożone procesy dokonujące się w obrębie tej grupy społecznej. Praca ta stanowi interesujący wkład do badań nad mniejszością niemiecką w Polsce po 1945 r. oraz do refleksji nad przemianami społecznymi na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Celem przeprowadzonych badań było „poznanie struktury demograficznej, społeczno-zawodowej i ekonomicznej mniejszości niemieckiej Dolnego Śląska oraz jej tożsamości narodowej”. Autorka formułuje kilka celów badawczych, do najważniejszych należy zaliczyć: znajomość języka niemieckiego wśród członków mniejszości niemieckiej Dolnego Śląska, stopień ich identyfikacji z kulturą niemiecką, tradycje religijne, symbole narodowe, ważne wydarzenia historyczne oraz poczucie tożsamości narodowej, w tym determinanty identyfikacji w bibliografiach badanych. Za ważny cel poznawczy autorka uznała analizę wpływu „zachowań społecznych, polityki narodowościowej PRL a następnie III RP oraz sytuacji ekonomicznej Niemiec i Polski na tożsamość narodową tej grupy społecznej” (s. 9).

Należy stwierdzić, że temat i cel pracy sformułowany został poprawnie. Autorka w rzeczowy, kompetentny i dobrze udokumentowany sposób przedstawia zagadnienie badawcze.

Praca składa się z czterech rozdziałów oraz wstępu, zakończenia i bibliografii. Układ rozdziałów i podrozdziałów jest poprawny i nie budzi zastrzeżeń. Narracja autorki jest przejrzysta. Praca napisana jest dobrym stylem, co warto podkreślić.

W niewielkim objętościowo wstępie, liczącym 2,5 strony (s. 9–11) autorka w syntetyczny sposób przedstawia temat i cel pracy, znaczenie tematyki badawczej, założenia teoretyczne, strukturę pracy, metodę i techniki badań oraz główną literaturę przedmiotu.

Rozdział pierwszy poświęcony jest aspektom teoretycznym pracy. Autorka w sposób kompetentny przedstawia: różne definicje narodu; charakteryzuje grupy mniejszościowe w tym mniejszość narodową; pojęcie tożsamości i jej społeczne konteksty oraz ukazuje wybrane struktury (społeczną, demograficzną, społeczno-zawodową i ekonomiczną).

Podstawowym założeniem teoretycznym pracy jest kulturalistyczna koncepcja Antoniny Kłosowskiej, najpełniej zaprezentowana w pracy pt. *Kultury narodowe u ko-rzeni*. Rozważania teoretyczne autorka opiera na bogatej literaturze przedmiotu, sięgając do prac badaczy zaliczanych do klasyków socjologii narodu (m.in. F. Znanieckiego, J. Chałasińskiego, St. Ossowskiego, J. Szackiego, A. Kłosowskiej, B. Malinowskiego, T. Szczurkiewicza, L. Wasilewskiego, E. Gellnera, K. Kwaśniewskiego). Ten obszerny rozdział (s. 11–66) świadczy o wysokich umiejętnościach warsztatowych autorki.

Rozdział drugi pracy dotyczy historycznego rysu dziejów ludności niemieckiej na Dolnym Śląsku od czasu zakończenia II wojny światowej do 2012 r. Autorka przedstawia społeczne, polityczne i prawne aspekty położenia tej społeczności. Ukazuje

rozwój i upadek mniejszościowego szkolnictwa, dynamikę życia organizacyjnego, kulturalnego i religijnego miejscowych Niemców.

Specyfika Niemców dolnośląskich, polegała na tym, iż do 1959 r. stanowili oni zwarte społeczności lokalne (liczące w 1946 r. – 1,2 mln, 1948 r. – 66 tys., a w 1950 r. – 51,5 tys. osób), które nie były oficjalnie prześladowane z racji swojej niemieckości („uznani Niemcy”). Stąd możliwość oficjalnego posługiwania się językiem niemieckim, istnienie szkół mniejszościowych, NTSK, prasy itp.

Załamaniem w funkcjonowaniu życia społeczno-kulturalnego tej mniejszości związane było z falą wyjazdów do obu państw niemieckich (wg oficjalnych danych w 1961 r. mniejszość ta liczyła jedynie 910 osób, a według spisu z 2002 r. swą niemieckość zadeklarowały w województwie dolnośląskim jedynie 143 osoby). Od początku lat 60. XX w. dolnośląscy Niemcy stanowili klasyczny przykład rozproszonej mniejszości diasporycznej.

Wkładem autorki w badaniach nad mniejszością niemiecką na Dolnym Śląsku jest ustalenie liczby członków organizacji (1019 członków właściwych, bez uwzględnienia dwu organizacji) oraz ich składu („uznani” Niemcy z Dolnego Śląska – 62% oraz „Volksdeutsche” i „autochtoni” pochodzący spoza regionu).

Na wysokim poziomie merytorycznym napisany jest rozdział III, w którym autorka przedstawia założenia metodologiczne. W ich skład wchodzi: problematyka badań, przedmiot, metoda i jej uzasadnienie, charakterystyka narzędzi badawczych (metod i technik), dobór próby i sposób prezentacji uzyskanych wyników.

W rozdziale tym pomieszczone są dwa pytania ogólne, 18 pytań szczegółowych oraz 14 hipotez badawczych. Podstawą analiz są materiały uzyskane z badań o charakterze ilościowym i jakościowym, kwestionariusza wywiadu, wywiadu swobodnego (wraz z 7 dyspozycjami), obserwacji nieuczestniczącej, analizy dokumentów urzędowych. Ogółem autorka zebrała informacje od 153 osób ankietowanych (na 1019 osób całej populacji). Z 43 osobami przeprowadziła wywiad swobodny. Dobór próby oraz zakres zastosowanych metod i technik są zgodne z procedurą stosowaną przy tego rodzaju badaniach. Na podkreślenie zasługuje wysiłek organizacyjny i merytoryczny związany z przeprowadzonymi badaniami terenowymi.

Podstawową, fundamentalną częścią pracy jest rozdział IV, gdzie zaprezentowane są wyniki badań empirycznych. W rozdziale tym przedstawiona jest struktura demograficzna, społeczno-zawodowa i ekonomiczna badanej populacji.

Centralną częścią rozdziału jest analiza determinantów identyfikacji narodowej badanej społeczności, tj. znajomości języka, kultury, pielęgnowania tradycji religijnych, symboli narodowych, pamięci historycznej oraz oddziaływania polityki państwa i potencjału ekonomicznego Niemiec i Polski na identyfikacje narodowe jednostek. Rozdział kończy weryfikacja sformułowanych wcześniej hipotez.

Za najciekawsze, oryginalne i cenne uznaję rozważania związane z prezentacją wyników badań jakościowych dotyczących identyfikacji narodowych (s. 267–317). Autorka tworzy typologię, wyróżniając następujące postawy (typy) tożsamościowe: integralna, fluktuacyjna (uwarunkowana więzami rodzinnymi, czynnikami koniunkturalnymi), uśpiona, kosmopolityczna, podwójna. Ogółem wyróżnia osiem kategorii identyfikacji narodowych.